

ANMELDELSE

JASNA ČAPO ŽMEGAČ: Strangers either Way. The Lives of Croatian Refugees in Their New Home. New York: Berghahn Books 2007. 216 sider. ISBN-13 978-1-84545-317-6 (hb). Pris: US\$75/£45.

Studiet af *regioner* og *regionalitet* er gået af mode og er så godt som forsvundet fra den antropologiske studieordning på antropologistudiet i København. Tematiske emner så som „integration“, „globalisering“, „identitet“ eller „transnationalitet“ har overtrumpet de tidligere regionale specialiseringer. Men her kommer så den kroatiske etnolog Jasna Čapo Žmegač med en monografi om en gruppe på omkring 22.000 kroatiske emigranter/flygtninge, som blev tvunget fra deres hjem i regionen Srem i Vojvodina/Serbien under den grusomme krig 1991-95, som delte Jugoslavien i adskillige nationalstater. Srem er en mindre region i en større region, som igen er del af en endnu større region osv. Kun én gang i bogen nævnes regionen „Balkan“ og det negativt. Dette afspejler den omsiggribende tøven blandt tidens forskere, især indfødte, over for at bruge en kategori, som formodes at stigmatisere en hel „regions“ befolkning.

De fleste af forfatterens „meddelere“ kommer fra en landsby ved navn Slankamen ved bredden af Donaufloden i Sremregionen. Under krigen blev de tvunget til at flytte til landsbyen Gradina længere oppe ad floden, omkring 250 km mod nordvest, til et område beliggende i den slavonske del af Kroatien. Forflyttelsen skete således fra en lille serbisk domineret landsby til en næsten „ren“ kroatisk landsby.

Bogens forfatter, hvis afdøde mor kom fra Sremregionen, lytter opmærksomt og transskriberer, nogle gange uden kommentarer, udtalelser fra personer, som har forladt deres hjem og gårde under krigen. Feltarbejdet blev udført fem år efter forflyttelsen. I og med at forfatteren er tæt knyttet til gruppen, forventede nogle af dens indflydelsesrige medlemmer, at bogen skulle advokere deres sag. Det afsluttende kapitel beskæftiger sig da også med spørgsmål om „indfødthed“ og „agens“, som er vigtige emner i antropologien, og Čapo Žmegač prøver ihærdigt at skabe en balance mellem sin egen kroatiske identitet og en neutral, om end kroatiskindet, politik.

De kroatiske flygtninge byttede gårde, hjem, møbler og de fleste af deres jordbrugsredskaber med de serbiske indbyggere i Gradina, som nu blev forflyt-

tet til Slankamen i Sremregionen, som kroaterne havde måttet forlade. Denne udveksling af nationale/etniske befolkningsgrupper, som Čapo Žmegač kalder *koetnisk migration*, har adskillige fortilfælde i det sydøstlige europæiske Balkan i moderne historie. Her nævner Žmegač bl.a. udvekslingen af tyrkiske og græske indbyggere efter krigen mellem de to unge nationalstater i 1923. Denne type statskoordineret udveksling er næppe den form for udveksling, som Marcel Mauss i samme epoke analyserede som gavegivning, hvor det drejer sig om at modtage og gengælde; ej heller er reciprociteten mellem parterne oplevet som retfærdig og ordentlig. Udvekslingen er præget af følelser af bitterhed og nostalgi, og begge parter i udvekslingen er misundelige på hinanden.

Bogen blev oprindeligt udgivet i 2002 på kroatisk med en nøgtern titel, der oversat til dansk lyder: „Sremniske kroater: Et etnologisk studie af migration, identifikation og integration“. Den engelske titel, som på dansk ville lyde „Fremmede uanset hvad“, er fængende, men uklar. Undertitlen „Kroatiske flygtninges liv i deres nye hjem“ henviser imidlertid med referencen til „hjem“ til noget, som for denne anmelder at se er monografiens vigtigste omdrejningspunkt. En alternativ engelsk titel kunne i stedet for „strangers either way“ (fremmede uanset hvad) have været „villagers either way“, „bønder uanset hvad“, selv om ikke alle informanterne i bogen er bønder. Men megen af Čapo Žmegačs mest frugtbare etnografi kommer præcis fra disse bønders gårde og fra deres daglige erfaringer i denne multietniske region i Europa.

Etnografien er både kompleks og historisk detaljeret. Hvor den er bedst, er den nøgtern og nede på jorden. De, der kommer mest til orde, er kroater, som følger deres „kroatiske landsmænd“ igennem en grufuld krig, en krig mellem naboer, i hvilken jugoslaverne (læs „serberne“) var hovedaggressorerne. Vukovar, som blev totalt ødelagt af de jugoslaviske/serbiske bombninger i 1991, ligger cirka halvvejs mellem de to landsbyer, som Čapo Žmegač skriver om. Landsbyboerne var ikke i frontlinjen. De valgte at flytte til landsbyer, som udgjorde nationalt eller etnisk homogene samfund. Efter hvad de selv mente, vendte de tilbage til deres oprindelige „hjemland“, fordi Sremdistriktet en overgang i det 19. århundrede var del af den kroatiske nationalstat, som dog ikke eksisterede ret længe. Migranternes virkelighed kom dog ikke til at leve op til forventningerne. De savnede deres vante hjem og gårde mere, end de følte sig velkomne i deres nye. Opdagelsen af denne kløft mellem det gamle liv og det nye er bogens gåde og centrum for dens undersøgelse.

Čapo Žmegač advarer ofte læseren og sig selv mod generaliseringer. De *koetniske migranter* er, understreger hun, forskellige og heterogene i deres reaktioner på deres nye situation. Alligevel kan etnografien ikke undgå at typificere og reducere forskelligheden til at udgøre temmelig specifikke beskrivelser af feltens

beboere, når de reflekterer over fortiden og sammenligner med nutiden. Meget af bogen ligner et gammeldags lokalsamfundsstudie, hvor de lokale modtager de nyankomne, og hvor forskellene mellem grupperne fra begge sider bliver forstørret. Der sættes ikke spørgsmålstegn ved solidariteten kroater imellem i krigen mod nabolandet, men deres indbyrdes forhold på lokalplan er meget segmentarisk. Bogen fokuserer på de forskelligheder, som kommer til syne i Gradina efter serbernes udflytning og kroaternes ankomst. Men er disse skel mellem de „gamle“ beboere og de „nye“ tegn på, at folk er „fremmede“ over for hinanden, som forfatteren påstår? Næppe, efter denne anmelders mening.

Hvad er grunden til de mange uoverensstemmelser mellem grupperne? Sremfolkene flyttede ind i et område, som forfatteren kalder „Ny-Gradinas ghetto“, der før havde været det serbiske kvarter. Det bliver kaldt *ny*, fordi tidligere serbiske partisaner fra 2. Verdenskrig blev tildelt jord uden for det gamle Gradina. Her byggede de huse og butikker. Serberne var privilegerede nye beboere, og den jugoslaviske regering forkælede dem, i kroaternes øjne, med udbygning af infrastrukturen og en ny skole i området. De kroatiske børn måtte gå to kilometer til denne nye skole i Ny-Gradina. Det serbiske stigma hang ved området, så at sige, da sremkroaterne i krigsårene flyttede ind. Sremkroaterne talte desuden den serbiske dialekt af serbokroatisk fra deres hjemregion, hvorfor de forekom de gamle beboere at ligne serbere.

Den famøse „de små forskelles narcissisme“ (Sigmund Freuds karakteristik af Balkans folkeslag) kom på banen i denne tilpasningsperiode. Når sremfolkene fortsatte med at praktisere deres tradition med at synge julesange fra dør til dør, blev lokalbefolkningen irriteret. Måske var de lokale misundelige? I de gammeldags lokalsamfundsstudier tøvede man aldrig med at påpege, hvor megen misundelse der fandtes i landsbysamfundet. Forskelle mellem en landsbys beboere syntes håndgribelige og resulterede i alliancer, som kunne være etnisk og/eller religiøst funderede. Hvor længe man havde boet i landsbyen og/eller ejerskab af den bedste, mest tilgængelige landbrugsjord, var også aspekter af sammenlignende og hierarkiske vurderinger. Čapo Žmegač analyserer ofte forskellene med henvisning til etniske tilhørsforhold, men alligevel advarer hun mod netop at gøre dette, i mangfoldighedens og variationens navn. Aldersforskelle, kønsforskelle, erhvervs- og uddannelsesforskelle kan være lige så afgørende som „ren“ etnicitet.

De sremkroater, der flyttede til tidligere serbiske hjem og landbrugsjord, blev overvåget af de lokale kroater. Sremfolkene vurderede ligeledes de lokale, som efter deres mening ikke var så kompetente jordbrugere som de selv. Sremfolkene var meget dygtige til dyrkning, høst og salg af frugt. Slankamen ligger kun 40 km nord for Beograd, som udgør et godt marked for frugt og grønt. Til sammenligning syntes Ny-Gradina tilbagestående og isoleret.

De lokale beundrede tilflytterne fra Slankamen for deres dygtighed, når det f.eks. gjaldt dyrkningen af vandmeloner, og de var misundelige på sremfolkenes forretningssucces. Sremfolkene var hårdtarbejdende, og de holdt deres hjem og deres haver meget pertentligt. En anekdote kan illustrere den forskel, der gør en forskel mellem de to grupper. I Slankamen lagde man som oftest mursten eller støbte cementstier i haverne. Det gjorde gradinafolkene aldrig. En informant siger det således: „Bonden i Srem gik rundt i slippers, fordi hans gårdsplads var fint brolagt. Her er det nødvendigt med støvler, når man skal ud ... Han er vant til at gå i slippers der, så det gør han også her“ (s. 102).

Når denne anmelder stiller skarpt på en øjensynlig meget lille detalje i hverdagslivet, er det for at understrege, at den narrative diskurs og den praktiske aktivitet, der observeres i etnografien, ikke bør deles op i to sfærer eller på to niveauer, som forfatteren praktiserer det. I sin konklusion fremfører Čapo Žmegač en saglig kritik af diskursanalyse og de løsrevne observationer af aktiviteter, der præger nogen forskning. Hun taler for en analyse i to niveauer: analyse af observationer og analyse af diskurs. Denne anmelder er ikke enig i en sådan opdeling og ville gå endnu videre og opfordre til en skærpet diskussion af de anekdotiske episoder, som den med vandmelondyrkningen og den med at gå med slippers i haven, som kombinerer social erfaring i „snak“ og i andre former for handling. Anekdoter er levende i erindringen og skabende i nutiden. Godt valgte anekdoter er resultatet af vores arbejde, når det er bedst, i datiden såvel som nu.

Der er meget at sætte pris på i denne nye monografi om menneskers liv midt i en krig mellem naboer, men anmelderen er i tvivl om, hvorvidt det, han sætter pris på, er det samme, som forfatteren selv har tilstræbt. I hvert fald er den engelske titel *Strangers either Way* såvel som forfatterens bestræbelse på at gøre små regionale forskelle til fremmedgørelse etnologiske overdrivelser. Ikke desto mindre giver monografien meget at tænke over og måske endda mulighed for generalisering. Det vises, hvorledes det tidligere Jugoslaviens fragmenteringsproces, der resulterede i en række mindre nationalstaters opståen, også skabte stærkere regionale identifikationer. Her bliver Čapo Žmegačs præsentation af srembeboerne på den ene side af den trukne grænse et værdifuldt studie af regional identitet og hjemstavn under og efter en krig. Man kan spørge sig selv, hvordan et lignende studie af de serbiske tilflyttere fra Gradina til Slankamen ville se ud. Men sådan et feltstudie kunne ikke laves af en kroatisk etnolog.

*Jonathan Schwartz
Lektor emeritus
Institut for Antropologi
Københavns Universitet
Oversat af Kirsten Rønne*